

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 39

Заснований в 1996 році

Рівне – 2008

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 39. — Рівне: РДГУ, 2008. — 202 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії і методики виховання та навчання учнів і студентів, професійної орієнтації учнівської молоді, підготовки майбутніх педагогів.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 28.03.2008р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

Загалом можна помітити, що сучасна філософська та психологічна думка прагне переосмислити систему ціннісних орієнтацій та віднайти такі зразки суспільного розвитку, які б не протиставляли, а поєднували визнання особистої суверенності, неповторності з увагою до традицій солідарності, поваги до іншого і права самовизначатись. На думку С.Сухачова, принципи колективізму та індивідуалізму необхідно розглядати не з огляду на їх протиставлення, а в контексті взаємодоповнення [11]. Такий підхід, як підтверджують результати нашого дослідження, є співзвучним особливостям сучасного життя суспільства і може слугувати основою для вибудовування процесу формування спрямованості особистості сучасної дитини.

Коли звернутися до реалій сьогодення, то можна помітити різке підсилення індивідуалістських тенденцій. Виявляється це, наприклад, в ідеях, цінностях та етичних нормах, які пропагуються в засобах масової інформації (у пресі, на радіо, телебаченні, в Інтернеті). Всі ці засоби, як свідчать дослідження, часто є основним „змістовим простором”, в якому формуються ціннісні орієнтації та спрямованість сучасних дітей [1]. Однак, наявний у суспільстві дефіцит виховання колективістських цінностей стає загрозою умінню дітей успішно діяти в соціальних ситуаціях, які передбачають співчуття, згоду, дружні стосунки, співробітництво, і підсилює почуття самотності, тривожності.

Висновки. Результати нашого дослідження дають підстави зробити висновок, що орієнтація суспільства на цінності колективізму чи індивідуалізму значним чином зумовлює особливості, зміст, завдання системи виховання. Від таких орієнтацій залежить формування ідеалів, переконань, світоглядних уявлень, спрямованості особистості дитини. Ми вважаємо, що позитивною для особистості є така спрямованість, яка характеризується інтересами, переконаннями, ідеалами взаємодії, взаємодопомоги, доброзичливості до оточуючих, тактовності, співпраці з членами групи, колективу, і, в той же час, готовністю проявити власну ініціативу, реалізувати свої потреби в соціальній групі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують, наприклад, особливості формування соціоцентричної чи егоцентричної спрямованості особистості сучасного вихованця у різних вікових періодах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белинская Е., Тихомандрицкая О. Социальная психология личности: Учебное пособие для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 301 с.
2. Кон И. В поисках себя: Личность и ее самосознание. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
3. Кон И. Ребенок и общество: (Историко – этнографическая перспектива). – М.: Наука, 1988. – 270 с.
4. Майерс Д. Социальная психология. 6-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2002. – 752 с.
5. Перре-Клермон А.-Н. Роль социальных взаимодействий в развитии интеллекта детей. – М.: Педагогика, 1991. – 248 с.
6. Психология и культура / Под ред. Д.Мацумото. – СПб.: Питер, 2003.– 718 с.
7. Психология. Словарь / Под общ. ред. А. Петровского, М. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Реан А., Коломинский Я. Социальная педагогическая психология. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.
9. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Уроки социальной психологии / Пер. с англ. В.Румынского под ред. Е.Емельянова, В.Магуна. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 429 с.
10. Стефаненко Т. Этнопсихология: Учебник для вузов / Т.Стефаненко. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 368 с.
11. Сухачов С. Колективізм без комунізму – наш ідеал? // Віче. – 2001. – №12. – С. 32-42.
12. Тульчинский Г. Российский потенциал свободы // Вопросы философии. – 1997. – №3. – С. 24-27.

Резюме. В статье поднимается проблема обусловленности системы воспитания личности направленностью общества на ценности коллективистской или индивидуалистской культуры. Автор анализирует особенности мировоззрения представителей коллективистской и индивидуалистской культуры и их влияние на воспитание детей.

Ключевые слова: коллективизм, индивидуализм, направленность личности, социальная группа.

The summary. The author of this article considers the problem of the influence of the collectivist and individualistic direction of the society on the system of the education.

Key words: collectivism, individualism, trend of the identity, social group.

Одержано редакцією 20.12.2007.

УДК: 371.032:053.67

О.В. БЕЗКОРОВАЙНА

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Резюме. В статті розглядаються основні концептуальні засади проблеми виховання особистісного самоствердження і творчої самореалізації в ранньому юнацькому віці, відзначаються характерні особливості соціально-ціннісної діяльності.

Ключові слова: особистісне самоствердження, творчість, самореалізація, соціально-ціннісна діяльність.

Реформування національної системи освіти актуалізує значення проблеми виховання в молоді особистісного самоствердження, яке залежить від її самоповаги, від бажання і волі упредметнювати власні сутнісні сили, свідомо й активно впливати на формування умов своєї життєдіяльності та саморозвитку. У відкритому нестабільному світі людська індивідуальність виступає засадою суспільних зв'язків між людьми. Складність і багатоманітність завдань, що постають перед соціумом, вимагають індивідуальної ініціативи, активного ставлення особистості до дійсності, поєднання уміння сучасної людини користуватися головним надбанням демократичного суспільства – свободою та бути вимогливим до себе. Тому самоствердження особистості є не тільки запорукою реалізації власного „Я”, а й умовою розвитку суспільства як цілісної системи. Наше бачення розв'язання проблеми впливає із теоретичного уявлення про її сутність і зміст та розглядається як створення відповідних умов для самостійної реалізації учнем своїх потенційних задатків, природних можливостей.

У розкритті досліджуваної проблеми ми зверталися до праць науковців у галузі філософії, вивчення питань ставлення людини до навколишнього світу (В. Абрамов, Є. Андрос, М. Булатов, В. Загороднюк, І. Зязюн, В. Кремь, В. І. Луговий, В. С. Лутай, М. К. Мамардашвілі, В. Табачковський, Н. Хамітов, Г. Шалашенко, О. Ярош та ін.). Своєрідним орієнтиром у дослідженні цієї проблеми, предметом спеціального аналізу є роботи Ш. О. Амонашвілі, Я. А. Коменського, А. С. Макаренка, Г. С. Сковороди, В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського, С. Т. Шацького та ін. За основу дослідження були використані положення з теорії педагогів, представників вільного виховання К. М. Вентцеля, Д. Дьюї, Я. Корчака, М. Монтеня, М. Монтессорі, О. Нейла, Ж. Ж. Руссо, С. Френе, Р. Штейнера.

Дослідження проблеми виховання культури особистісного самоствердження здійснювалося на основі концептуальних положень сучасної теорії виховання (А. Алексюк, Ю. Бабанський, І. Бех, О. Бондаревська, В. Вернадський, В. Демиденко, Т. Дем'янюк, І. Зязюн, О. Кононко, О. Корсаков, О. Сухомлинська, С. Подмазін, І. Погоріла, Т. Поніманська, О. Савченко, Г. Селевко, Ю. Сокольніков). У своїх пошуках ми звертали увагу на психолого-педагогічні основи формування здібностей особистості до самоактуалізації, самовиховання та самореалізації, які охарактеризовано у працях Т. Алексєвої, Є. Вахрамова, Л. Виготського, О. Главінської, Д. Гришина, Д. Ельконіна, В. Зінченка, С. Карпенчук, О. Киричука, О. Кононко, У. Крейна, О. Леонтєва, В. Маралова, В. Мухіної, Ю. Орлова, С. Рубінштейна, В. Ситарова, М. Тайчинова, Е. Фрома та інших.

Важливою складовою досліджуваної проблеми був розгляд дитини як суб'єкта життєдіяльності в соціокультурному і соціоприродному середовищах у працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Г. Балла, І. Беха, Л. Божович, М. Боришевського, П. Блонського, І. Кона, Г. Костюка, А. Маслоу, К. Роджерса.

В основу побудови конструювання концепції виховання культури особистісного самоствердження покладено єдність складових категоріальних компонентів системи “індивід-індивідуальність-суб'єкт-особистість”, теоретико-методологічні підходи, серед яких *особистісний, системно-культурний, діяльнісний, аксіологічний, синергетичний*, які в сукупності передбачають створення цілісного виховного процесу, що відповідає сучасним соціально-світоглядним реаліям і психолого-педагогічним вимогам.

У сучасних умовах, коли різко зростає роль особистості, самостійності людини, її суб'єктних якостей і творчого потенціалу, визначальною у виховному процесі стає гуманістична орієнтація. Актуальності розв'язання означеної проблеми вчені надають особливого значення. У гуманістичній парадигмі людина постає не як сукупність окремих властивостей, а як цілісна особистість. Сучасна гуманістична педагогіка активно використовує в освіті такі важливі фактори, як внутрішня активність дитини, її потреба і здібність до саморозвитку і самовдосконалення.

Основною метою **особистісно зорієнтованої технології** у виховному процесі є суб'єкт-суб'єктне гуманна співпраця всіх учасників навчально-виховного процесу, “знаходження, підтримка, розвиток ... в людині ... механізмів самореалізації: саморозвитку, адаптації, самоствердження, саморегуляції, самозахисту, самовиховання... , необхідних для становлення самобутнього образу й діалогічного, безпечного способу взаємодії з людьми, природою, культурою, цивілізацією” [1, 42]. Особистісно орієнтований підхід, в основі якого лежать провідні ідеї гуманізації освіти, дозволяє усвідомити школяреві діапазон своїх особистісних потреб і можливостей, виявити і розкрити своє „Я”, виробляти вміння самостійно діяти, прагнути творчості, духовного розвитку особистісного потенціалу та самовдосконалення, надає максимальної свободи вибору, збереження та укріплення стану здоров'я і почуття власної гідності тощо.

Ідея **системного підходу** знаходить відображення при дослідженні педагогічних процесів і є загальновідомою методологічною передумовою вивчення різних соціальних явищ. Під системою розуміють такий комплекс компонентів, взаємодія і взаємовідношення між якими набувають характеру взаємосприяння компонентів з метою досягнення визначеного корисного результату. Системний підхід орієнтує на розкриття цілісності об'єктів навчально-виховного процесу, виявлення в них різноманітних типів зв'язку та зведення їх в єдину теоретичну картину. Дані положення нами враховані для визначення основних компонентів, умов, виявлення цілей, завдань, оптимальних технологій організації процесу виховання особистісного самоствердження як цілісної системи.

Проблема особистісного самоствердження характеризується впевненістю в можливості розв'язання глобальних проблем людства за допомогою розуму, волі до компромісу, суспільної злагоди та співпраці. З точки зору синергетичної методології самоствердження залежить, у першу чергу, від усебічного вільного розвитку особистості не тільки як індивідуальної потреби, але й як обов'язку щодо соціуму, до людства взагалі і до природи.

Людина не загубила усталеного місця в світі, а набула майже необмежених потенційних можливостей

власного розвитку і здатності впливати на процеси на макрорівні. Багаторівневістю структури соціального середовища на макрорівні визначається важливість значення для соціалізації молодого покоління зокрема умов, що забезпечують самоствердження, самовияв особистості на рівні соціальних потреб у професійному становленні, задоволенні культурних запитів тощо. Людина створюється і розвивається на основі діяльності, яка покликана сприяти використанню природного потенціалу, активності, самодіяльності, самостійності і творчості особистості через свободу людини в усіх проявах її розумової, трудової, фізичної і громадської діяльності. Тому **діяльнісний підхід**, покладений в основу організації процесу виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці, є немаловажним.

Діяльність – це специфічна людська форма ставлення до навколишнього світу, зміст якої становить доцільні його зміни і перетворення. Цінними щодо нашого дослідження є концепції Ж. Піаже, П. Анохіна, С.Л. Рубінштейна, Б.Ф. Ломова, Г.В. Суходольського, О.М. Леонтьєва, Б.Г. Ананьєва, Л.С.Виготського. У науковій літературі діяльність людини розглядається в найрізноманітніших площинах:

- як взаємозв'язок протилежних, але таких, що передбачають одна одній акцій опредметнювання та розпредметнювання (Г.С.Батищев);
- як сила, яка творить культуру (Е.С.Маркарян);
- як сукупність певних видових форм, які необхідні в реальному житті кожному індивіду (гра, навчання, праця), які грають по черзі провідну роль в онтогенезі (Б.Г.Ананьєв);
- як явище, тотожне активності людини, спрямоване на досягнення свідомо поставленої мети, формування її організаторських та лідерських здібностей (В.О.Крутецький, Л.І.Уманський) та ін.

Загальна психологічна концепція діяльності викладена в працях **С.Л. Рубінштейна**, який вважав, що діяльність є сукупністю дій (складових діяльності), а також тлумачив її не просто як активність, а як предметну діяльність, практику. На нашу думку, діяльність є джерелом різнобічного морального досвіду, засобом удосконалення волі шляхом вправ у вольових діях, стимулом до розвитку цілепокладання, моральної свідомості і самоствердження особистості.

Для формування всебічно розвинутої особистості потрібне її включення в різні види діяльності. Велике значення для формування особистісного самоствердження школяра має включення його в соціально-ціннісну діяльність, яка охоплює як навчальну, так і всю позакласну роботу школи. Вона являє собою організацію досвіду самостійної і творчої діяльності учнів, яка задовольняє різні потреби самовдосконалення, приносить досвід успіху і переконує дитину в її величезних можливостях.

Одним із головних завдань дослідження проблеми виховання особистісного самоствердження є визначення ідеальної та реальної систем цінностей сучасної людини та її обґрунтування. Зважаючи на це, особливої уваги потребує реалізація **аксіологічного підходу** до виховання особистості, у межах якого передбачається формування системи цінностей як вияву суспільних відносин та нормативно-оцінного аспекту суспільної свідомості. Згідно з головними аксіологічними ідеями, сутність людини може бути представлена системою цінностей, яка склалася у неї, спонукає до дій, є головним орієнтиром у виборі цілей діяльності, вибудовує ієрархію своїх мотивів цінностей і розвиває її протягом усього життя, здобуваючи світоглядну стійкість і свободу від зовнішніх впливів. Ця система цінностей складається, з одного боку, залежно від навколишньої дійсності, з другого – від соціальної сутності людини та духовно-моральних, економічних і політичних суспільних відносин, а з третього – від соціальної сутності людини з надособистісними, загальносвітовими, вищими духовними цінностями, що існують трансцендентально. На думку **М.К.Мамардашвілі**, в основі цінностей має лежати усвідомлення людиною єдності історичної долі людини і природи, землі і космосу, інтенсифікації макрогосподарських зв'язків, взаємозалежність політичних процесів, техніки, науки і культури [5]. Важливо не лише вчити дітей готових цінностей, а довести способи користування ними як переживання і відкриття цінностей тими, хто виховується.

Опираючись на визначені світоглядні та методологічні позиції дослідницької проблеми, вважаємо за потрібне висвітлити основні концептуальні засади процесу виховання культури особистісного самоствердження та дати їх наукове теоретико-методичне обґрунтування. Концепція (від лат. *conceptio* — розуміння, система), певний засіб розуміння, трактування будь-якого явища, основна точка зору, керівна ідея для їх висвітлення, провідний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності.

З самого початку свого дослідження ми зіштовхнулися з тим, що література в галузі психології, педагогіки, етики та інших суспільних наук не озброює нас повною мірою обґрунтованими науковими даними для визначення того, якими якостями і нормами діяльності, передусім соціально-ціннісної, повинна володіти молода людина, яка прагне до особистісного самоствердження, беручи активну участь в оновленні й побудові демократичного суспільства.

Здійснення школою виховання особистісного самоствердження впирається перш за все в чітке визначення його мети і в те, що конкретизує її зміст. Загальною **метою** виховання особистісного самоствердження учня, на нашу думку, є найбільш повне відображення сутнісного становлення людини, що в сукупності забезпечить її відтворення, існування і розвиток у процесі створення особливої духовної суб'єкт-суб'єктивної моделі взаємодії учасників навчально-виховного процесу, яка відбувається через розширене демократичне спілкування, атмосферу психологічного комфорту та позитивного соціально-психологічного статусу в колективі і в соціокультурному просторі загалом. Мета цього виховання і те, що розкриває його зміст, повинні проектувати не лише всебічне відтворення в юнацькому поколінні стабілізованих норм моральної поведінки, але й готовність їх удосконалювати, творче ставлення до їх вибору та активного розвитку.

Власне педагогічною проблемою виховання культури особистісного самоствердження раннього

юнацького віку є відбір з відображених етикою моральних норм, тих, які можуть бути засвоєні і відбиті в поведінці дітей певної вікової категорії, її діях і вчинках. При цьому весь комплекс моральних норм з метою досягнення вільної реалізації свого творчого потенціалу, зміцнення віри в себе, можливості усвідомлення „Я-ідеального” розглядається як кінцевий результат діяльності загальноосвітньої школи в галузі навчання і виховання. Ідеал – це вища загальнолюдська цінність, і боротьба за його досягнення робить життя свідомим, одухотвореним і цілеспрямованим. Людина, що піднімається до етичної субстанціальності через творчу реалізацію морального ідеалу, своєю життєвою позицією вирішує проблеми загальнолюдські, глобальні. Формуючи зовнішній матеріал, упорядковуючи зовнішні зв'язки, людина організує і свій внутрішній світ, гармонізуючи свою особистість.

Перетворення можливості в дійсність перебуває в залежності від суб'єктивної сторони виховного процесу, від мистецтва керування законами виховання, від майстерності вчителя-вихователя, від його вміння знайти адекватну об'єктивним потребам форму педагогічних впливів, систему засобів і методів виховання.

Виховання особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці має бути націлене перш за все на актуалізацію саморозвитку й самореалізації особистості школяра, вироблення у нього здатності й потреби ставити питання, шукати нові шляхи їх розв'язання, висувати нові ідеї, виявляти ініціативу, вміння оцінювати свої й чужі погляди та вчинки, формувати особисту відповідальність за свої дії, свідомо коригувати поведінку тощо. Шлях до здійснення даного виховного процесу пролягає через особистісне осмислення цієї мети самим учнем, що зумовлює вирішення таких завдань:

1. Створення гуманістичного особистісно-орієнтованого виховного середовища.
2. Пізнання свого „Я”, своєї біологічної й психосоціальної природи, об'єктивація та розвиток особистісних якостей і творчих можливостей.
3. Розвиток особистісного потенціалу, проектування стабілізованих норм моральної поведінки, готовність їх удосконалювати, творче ставлення до їх вибору та активного розвитку.
4. Здійснення переходу від виховання до самовиховання, прагнення до керівництва собою.
5. Підготовка учнів до впевненого входження в доросле життя, до професійного і життєвого самовизначення в гармонії з мікросоціумом.

Цей важливий процес не є короткочасним актом педагогічного впливу, а цілеспрямовано формується під час реалізації всіх напрямків багатопланової системи виховання.

У педагогічному плані процес особистісного самоствердження передбачає врахування загальних критеріїв, *по-перше*, наявності в молодій людини сукупності певних якостей, соціально-ціннісних орієнтацій, які об'єктивно характеризують моральну значущість особистості; *по-друге*, провідний тип мотивації, усвідомлення свого “Я”, наявності стійкої Я-концепції та об'єктивної самооцінки; *по-третє*, включення особистості школяра в різноманітні напрямки діяльності: громадську, виробничу, краєзнавчо-екологічну, технічну, ідеологічну, науково-дослідницьку, культурно-виховну, трудову, фізкультурно-оздоровчу, художньо-естетичну, ігрову та ін.

Згідно з педагогічними закономірностями виховання особистості набуває свого “Я”, своє особистісне достоїнство тільки в процесі діяльності, у конкретних справах та вчинках. “Статуюю прикрашає вигляд, а людину діяння”, — писали стародавні філософи. Ось чому включення школярів у різні види діяльності, перш за все в навчальну і трудову, створює передумови для розвитку їх особистісного самоствердження. Найбільше значення має діяльність, яка відзначається результативністю і успіхом, в якій вдалося проявити себе, реально побачити результати своїх навчальних та трудових зусиль. Сприяння учням у досягненні успіхів у навчанні, праці та спорті, у художньо-естетичній, науково-дослідницькій, громадській діяльності відіграє найважливішу роль у формуванні їх особистісного самоствердження. Успіх у будь-якій діяльності надихає й окрилює людину, підсилює інтерес до цієї діяльності. Поразки, невдачі, непосильні труднощі, навпаки, розчаровують, засмучують, знижують інтерес. Стимулювання активності учнівської молоді в набутті свого достоїнства вимагає розуміння основних проявів цієї якості усвідомлення необхідності її розвитку.

Успіх у навчанні та вихованні являє собою певний фільтр у виборі подальшої професії людини, її соціального статусу, у задоволеності своєю долею. “Виховання успіхом є однією з важливих умов розвитку особистості,— як зазначає І.Д.Бех, — неможливо формувати позитивну особистість у діяльності, що приносить їй постійно невдачі. Лише успіх молодій людині формує у неї достатню віру в себе і на цій основі – прагнення стати кращою. Виховання успіхом, надання допомоги в прагненні вихованця задовольнити потребу в гідному місці в колективі однолітків – шлях створення довірливих взаємин творчої співдружності дорослих і дітей. Тільки за таких умов у підростаючій особистості виробляється готовність до сприйняття виховних впливів і правильного реагування на них” [3, 26].

Сучасний рівень усвідомлення проблем школи й учня постійно вимагає нових підходів до розуміння сутності виховної системи саморозвитку й самореалізації особистості, психолого-педагогічних умов її становлення. Слід розвивати в дитини прагнення й потребу усвідомити свою особистісну сутність, своє місце і призначення у виховному середовищі школи. Учень сьогодні повинен мати право і бути здатним на власну думку і творчу діяльність. Головне у творчості – не зовнішня активність, а внутрішня – акт створення ідей, найважливіша якість удосконаленої людини, насущна соціально-ціннісна потреба. Творча особистість – це дійова і прогресивна частина суспільства, вона виривається орієнтацією на пошук нових проблем, ідей, не боячись помилок, поразок. Адже вони тільки спонукають її до подальшого пошуку.

Для підвищення рівня виховної системи саморозвитку, особистісного самоствердження школяра необхідно створити певні для цього умови: створення атмосфери психологічного комфорту та позитивного соціально-психологічного статусу в колективі; наявність толерантних, здорових стосунків між його членами,

забезпечення „педагогіки індивідуальної дії”; *усвідомлення* своїх природних здібностей і обдаровань, цілей, завдань і можливостей саморозвитку; *розуміння* життєвих цінностей, устрою життєдіяльності, адекватні стиль і методи зовнішніх впливів, рівень вихованості, духовно-творчий потенціал.

Методологічно дослідницька проблема розуміється нами як визначення й утвердження учнем власної життєвої позиції, що ґрунтується на безумовному прийнятті унікальності кожної людини як найвищої цінності з огляду на те, що й сам учень повинен бути такою цінністю через забезпечення моделі суб'єкт-суб'єктивної взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

Наша концепція базується на ідеї про те, що будь-яка інноватика повинна підкріплюватися не тільки якомога сильнішою зовнішньою мотивацією й стимулами до змін у своєму житті, а й реальними результатами, які детермінуються потребами в самоствердженні в процесі діяльності, яка є сутністю людського буття. Учителю і учень є членами одного цілеспрямованого, зайнятого корисною діяльністю колективу, зіштовхуються в процесі цієї діяльності, разом борються за успішну реалізацію її завдань. Саме в цій площині перш за все здійснюється виховний вплив. Завдання вихователя як керівника колективу та одночасно його члена полягає в тому, щоб уміло визначити зміст діяльності, захопити її перспективою учнів, знайти місце в цій діяльності кожному членові колективу (на основі глибокого знання індивідуальних особливостей). Брати участь разом з усіма в роботі колективу, боротися за успішне її виконання.

У тому випадку, коли особистісне буття, особистісна діяльність людини, яка формується, разом з її потребами забезпечують накопичення морального досвіду, адекватного узагальненим нормам суспільної поведінки, що привноситься вихователем, створюються сприятливі умови для виховання самоствердження.

Слід зазначити, що ефект цього важливого процесу здійснюється під впливом факторів, які умовно можна поділити на зовнішні (макрофактори) і внутрішні (мікрофактори).

Макрофактори або фактори *зовнішнього впливу* визначаються світовими цивілізаційними процесами, що зумовлюють освітню політику суспільства, держави; спрямування виховної діяльності школи на активізацію особистісного самоствердження школяра, розвитку його самовиховного потенціалу, задоволення культурних, життєвих запитів; наявність гуманістичних стосунків у системі „учитель-учень” та „учень-учень”; вплив громадської думки колективу та активної діяльності органів учнівського самоврядування.

До **мікрофакторів** або факторів *внутрішнього впливу* віднесені: характер ціннісних орієнтацій особистості школяра в сім'ї, групі, колективі, товаристві однолітків, позашкільному середовищі, її розвитку в соціально-орієнтованих установах, громадських об'єднаннях та організаціях; формування соціального статусу і репутації особистості; розвиток нормативно-ціннісної системи відносин особистості в колективі; спрямованість внутрішньої позиції учня; рівень сформованості мотивів та потреб до особистісного самоствердження; індивідуальні психологічні особливості та риси характеру особистості.

Фактори особистісного самоствердження залежать від численних наявних і прихованих сутнісних потенцій людини, сукупності подій життя, генетичних задатків або генетичного коду. Соціальним оточенням і власними зусиллями визначають багатоваріантність шляхів самоствердження особистості. Щодо нашого дослідження, фактор власних зусиль має бути домінуючим.

Враховуючи наведені вихідні положення, визначило сили, які, на нашу думку, зумовлюють протікання процесу виховання особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці. Насамперед цей процес повинен здійснюватися в **змістовому, ціле-мотиваційному, технологічному** відношенні, щоб стати однією із найважливіших його цінностей:

1. **Мотивація**, як життєво важливий, ціннісно значущий процес, який передбачає усвідомлення учнями потреби в особистісному самоствердженні. Провідна роль при цьому відводиться мотивам, які забезпечують не пристосування до середовища, а зростання конструктивного начала людського “Я”, коли особистість набуває більшої впевненості у собі, усвідомлює відповідальність за власну поведінку, відчуває спонтанність і радість вільного життя.

2. **Самоаналіз та самооцінка** своїх потреб, якостей, інтелектуально-моральної свободи вибору поведінки, здатності відстоювати свої переконання. Потреба у самоствердженні є однією з важливих складових самоактивності людини і детермінантою її поведінки. Самоствердження людини означає визначення самоцінності її власної структури сутнісних сил, усвідомлення наявності і необхідності прояву внутрішньої активності, свободи.

Виховний підхід до зростаючої людини як до “найдорогоціннішої і найвеличнішої цінності на землі” в педагогіці, усій системі освіти робить акцент на реалізацію потенційних можливостей людини, на розвиток самоцінності особистості в суспільстві.

3. **Побудова авторської програми саморозвитку та її самоконтроль** для того, щоб виробити свій власний індивідуальний стиль життя, збудити внутрішню потребу до постійного самовдосконалення.

4. **Практична реалізація** індивідуальної програми, активне доручення до самостійної соціально-ціннісної діяльності, яка включає відповідний досвід успіху, досягнень.

Самоствердження особистості вважається фундаментальною потребою людини в самопізнанні, самовихованні, самовираженні, самовизначенні та самореалізації. На нашу думку, виховна практика гостро потребує чіткого логічного визначення цих понять, розкриття їх суттєвих ознак, мотивованих моральних правил, якими слід керуватися сучасній молодій людині.

Самопізнання – дослідження, орієнтованість на самого себе, на свій внутрішній світ, багатий суб'єктивним, індивідуально-самобутнім. Самопізнання необхідне для правильної адаптації людини до природного середовища, її ефективної соціалізації. Самопізнання від усвідомлення свого “Я” в початковій школі до самоконтролю в середній ланці і цільових установок поліпшити себе в старших класах. Оцінку

вчителі при цьому замінюють самооцінкою школяра [6, 157].

На певному рівні розвитку свідомості і самопізнання особистості виникає самовиховання, що розвивається в різноманітних видах діяльності і нерозривно пов'язане із здатністю людини до самоаналізу і *самооцінки*, з її вміннями контролювати свою поведінку і діяльність, співвідносити їх із суспільними та власними вимогами. Самовиховання – усвідомлювана діяльність людини, спрямована на удосконалення самої себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних. Воно можливе за наявності в індивіда здатності аналізувати свої дії та вчинки, ставити перед собою значущі цілі, що відповідають вимогам суспільства. Самовиховання є виявом високого рівня саморегулювання особистості і виразно виступає на вищих ступенях процесу її морального розвитку.

Самовираження характеризується як активна діяльність людини з максимальним використанням, розвитком її задатків і можливостей, свідомо спрямованих на втілення гуманних ідеалів суспільства і свого максимального творчого саморозкриття. Самовираження означає свідомий процес об'єктивації сутнісних сил особистості, спрямований на досягнення адекватного розуміння їх іншими. Безпосередній міцний зв'язок існує між самовираженням і потребами у суспільному визнанні, самоствердженні, самовизначенні та самореалізації особистості.

Іншу мету переслідує особистість у процесі **самоствердження** – свідомої об'єктивації сутнісних сил, спрямованої на отримання високої оцінки від себе та від інших людей. Самоствердження – це реалізація первісних потенцій конкретної особистості, утвердження свого “Я” завдяки досягненню певного статусу в соціальній сфері [2, 60], стимулює її до самовдосконалення, самовиховання, обумовлює відповідні прояви у певних поведінкових ситуаціях, діяльності. Самопізнання і самоствердження – невід'ємні складові процесу становлення дитини як соціальної істоти, як особистості, що виникають під впливом оцінних ставлень до зростаючої особистості, містить можливість виникнення в неї самостановлення, тобто “внутрішнього погляду” на себе як на об'єкт пізнання і переживання [4, 7].

На нашу думку, самоствердження – це такий психічний стан особистості, коли усвідомлений і пережитий людиною життєвий досвід (як особистий, так і узагальнений у формі ідей) виливається в інтелектуально оформлені наукові принципи, які викликають потребу в поведінці, що відповідає цим принципам і виступає як керівництво до дії.

Самовизначення – процес і результат вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів самоздійснення у конкретних обставинах життя; основний прояв людиною свободи. І.Д.Бех стверджує: “стратегія конструювання визначення особистості пов'язана з утвердженням *активності людини, її свободи*. Свобода виявляється самовизначенням духу людини, її ціннісним орієнтиром. У психологічному ракурсі свобода – це інтенція людини приймати розумне рішення, робити доцільний вибір, це можливість бути і стати. Вона є своєрідною рушійною силою активності суб'єкта. Можна трактувати свободу волі, яка виходить з власного “Я”, як прояв індетермінізму” [2, 31].

Самовизначення формується від першого усвідомлення своїх можливостей, здібностей і завершується свідомим вибором професії, свого місця в житті. Як для суб'єкта власного життя, для людини характерне саме життєве самовизначення, включення в систему цінностей людських взаємин, норм і правил спільного життя, моральних відносин, духовності, її взаємодії в соціокультурному просторі. Виступаючи суб'єктом власного розвитку, пізнаючи свої реальні досягнення і недоліки, людина прагне до постійного самовдосконалення через власну діяльність і спілкування з людьми, визначає свою життєву програму.

Максимальне впорядкування власних потенцій особистості досягається під час її **самоактуалізації** – активної життєвої позиції, самореалізації в творчій діяльності.

Самореалізація розглядається як складний процес взаємодії двох сторін основної суперечності – між соціальним змістом особистості та індивідуальною формою освоєння і реалізації цього змісту. Це – свідомий процес розгортання і зростання сутнісних сил людини, її задумів, творчих здібностей, умінь, потреб, мотивів, життєвих цінностей.

Самоактуалізацію можна вважати частиною процесу самореалізації, тобто це є свого роду її підготовчий етап, який полягає в активізації потреб, мотивів, емоційно-почуттєвої сфери особистості. Процес самоактуалізації самоспрямовується моральними цінностями і нормами особистості і розрахований на їх ствердження і закріплення. У той же час, самореалізація – це усвідомлений виконавчо-результативний процес саморозвитку, який передбачає широке використання внутрішніх психогенних механізмів особистості – самопізнання, самоосвіту, самовиховання, самоствердження, самовизначення, саморегуляцію.

Основні ідеї, положення наведених методологічних позицій в сукупності дають змогу зрозуміти їх діалектичну єдність, сприяють розробці активних організаційно-педагогічних форм, методів та засобів реалізації змісту виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці і в результаті мають забезпечити ефективність концептуальної моделі процесу виховання культури особистісного самоствердження в загальноосвітніх навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Т. Твори себе (реалізація самопізнання-самоствердження в сучасній школі) // Урок української літератури. – 2004. – №10. – С.42-43.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: науково-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003.
4. Кононко О.Л. Самосвідомість у житті дошкільника //Оновлення змісту, форм та методів навчання і

виховання в закладах освіти. – Рівне: РДГУ, 2004. – Вип.29. – С. 6-11.

5. Мамардашвили М.К. Познание и цивилизация // Природа. – 1988. – №11.

6. Психологічний словник /За ред. В.І.Войтка. – К.: Вища школа, 1982.

Резюме. В статье рассматриваются основные концептуальные основы проблемы воспитания личного самоутверждения и творческой самореализации в раннем юношеском возрасте, отмечаются характерные особенности социально-ценностной деятельности.

Ключевые слова: личное самоутверждение, творчество, самореализация, социально-ценностная деятельность.

The summary. The article deals with the basic methods of personal self-assurance upbringing as well as creative self-development in the early age. The article deals with typical features of activity which has social value.

Key words: personal self-assurance, creativity, self-development, social and evaluating activities.

Одержано редакцією 21.12.2007.

УДК: 373. 2

.....А.П. ПАНЧУК

ДО ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. У статті розкрито актуальні проблеми громадянського виховання особистості. У ній розкрито актуальне завдання, яке стоїть перед українським суспільством, вищою школою – виховання нового, соціально активного, фізично й морально здорового громадянина.

Ключові слова: громадянське виховання, шляхи формування, становлення особистості, громадянська освіта, система виховання, національна самосвідомість.

Україна поступово вступає на шлях формування демократичної, правової держави і становлення громадянського суспільства. Нагромаджений за останні роки досвід змін та реформ, свідчить про те, що для стабільного розвитку демократії та громадянського суспільства недостатнім є лише прийняття демократичних законів, проголошення демократичних виборів та громадянських свобод. Головною запорукою становлення демократичної держави є, передусім, високий рівень громадянськості населення.

У цьому контексті перед українським суспільством, вищою школою як його важливим соціальним інститутом сьогодні постає актуальне завдання формування нового, соціально активного, фізично й морально здорового громадянина. Отже, зміни, що відбуваються в нашому житті, визначають нові вимоги до вітчизняної системи освіти та виховання. Успішна самореалізація особистості у період навчання і після його закінчення, її соціалізація у суспільстві, активна адаптація на ринку праці є найважливішими завданнями навчально-виховного процесу. Посилення виховної функції освіти, формування громадянськості, працелюбності, моральності, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини, сім'ї, довкілля розглядається одним із базових напрямів державної політики в галузі освіти.

На розв'язання цього завдання націлюють програмні документи в галузі освіти (Закон України „Про освіту”, Закон України „Про вищу освіту”, Національна доктрина розвитку освіти, Концепція громадянського виховання, Концепція громадянської освіти), в яких важливим чинником вирішення означеного завдання названо громадянське виховання.

Актуальність такого погляду зумовлюється низкою чинників. Провідними з-поміж них є:

-глобальні зміни, які відбулися в суспільстві загалом, і породили „комплекс загальних-усезагальних проблем, вирішення яких вимагає зусиль і спільних дій громадян різних держав, різної ідеології, ... різних принципів і підходів до оцінки громадянських прав і самого громадянина” [8, 203];

-новий інформаційний простір, який продукує нові пропозиції, формує нові потреби, розширює уявлення про норми відносин і поведінки;

-міграційні потоки, що формують у громадянському суспільстві тієї чи іншої держави прошарки населення, які не мають громадянських прав, але активно залучаються до її життєдіяльності;

-новий рівень самосвідомості сучасної людини, новий рівень можливостей самовизначення.

Водночас серед сучасної молоді спостерігається небезпечно для соціальної стабільності суспільства зростання бездуховності, зневаги до правових та моральних норм, антисоціальної поведінки, втрата соціального оптимізму. Молодим людям дедалі важче знайти можливості для громадянського самовизначення, протистояння негативному впливу. Такий стан актуалізує необхідність упровадження комплексу соціально-педагогічних заходів для зміни існуючої ситуації з метою підготовки молоді до життя в умовах демократичного суспільства. Усе це активізує дослідження проблем громадянського виховання.

Висвітлення проблем, пов'язаних з різними аспектами громадянського виховання особистості присвячені праці сучасних науковців: політологи (І. Дзюбко, Ф. Рудич, С. Рябов), психологи (І. Бех, М. Боришевський, І. Косарева та ін.), педагоги (В. Іванчук, Т. Мальцева, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.).

Водночас звернення до наукової літератури засвідчує наявність у цій царині певних суперечностей. Скажімо, відповідно до Концепції громадянського виховання, воно визначається як „процес формування громадянськості”, виховання особистості, чутливої до свого оточення, залучення її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними [6].

Якщо одним з провідних чинників громадянського виховання є „залучення особи до суспільного життя, в якому права людини є визначальними”, то воно, в силу сучасних реалій українського суспільства, стає просто неможливим. Тобто, виявляється, що треба спочатку розбудувати суспільство відповідного типу, а вже потім

ЗМІСТ

<i>Бех І.Д.</i> Психологічне ферментування виховного процесу.	3
<i>Кукалець М.В., Мусій І.М.</i> Історичний аналіз розвитку педагогічних технологій.	8
<i>Дем'янюк Т.Д.</i> Соціально-психологічні механізми та загальнопедагогічні чинники виховання громадянина України.	10
<i>Кіндрат В.К.</i> Патріотичне виховання підлітків: психологічний аспект.	14
<i>Поліщук Н.В., Панченко М.С., Панченко І.М.</i> В.І. Вернадський і формування інтелектуального потенціалу нації.	23
<i>Косарева Н.І.</i> Формування почуття совісті як важливої риси громадянина-гуманіста.	28
<i>Калита Н.І.</i> Проблема жіночого виховання в структурі виховного ідеалу К. Ушинського.	31
<i>Пагура Т.І., Котовська Л.Г., Логін Т.П.</i> Теоретичні аспекти компетентісно зорієнтованого навчання.	34
<i>Панченко М.С., Панченко І.М., Поліщук Н.В.</i> Наука і духовність у процесі становлення творчої особистості.	39
<i>Боровець О.В.</i> Соціальна зумовленість системи виховання особистості.	44
<i>Безкоровайна О.В.</i> Проблема виховання культури особистісного самоствердження: концептуальні засади.	47
<i>Панчук А.П.</i> До проблеми громадянського виховання особистості.	53
<i>Савінова Н.С.</i> Стимулювання активної діяльності учнів в особистісно орієнтованому виховному процесі.	56
<i>Фіщук В.Г.</i> Стан організації самовиховання учнів в сучасній сільській школі.	62
<i>Нечипорук Л.І.</i> Формування моральної культури школярів в контексті загальнолюдських цінностей.	67
<i>Янцур М.С., Варич О.С.</i> Професійне самовизначення старшокласників у залежності від соціонічного типу особистості.	70
<i>Дещенко О.М.</i> Організаційно-педагогічні вимоги до навчального процесу з метою формування в учнів готовності до вибору професії.	77
<i>Войтович О.П.</i> Вивчення елементів фізики в курсах природознавства і математики початкової школи.	81
<i>Сіранчук Н.М.</i> Лінгводидактичне спрямування технологій розвитку образного мовлення в молодших школярів.	84
<i>Стельмащук Ж.Г.</i> Інтегрування різних видів мовленнєвої діяльності у процесі формування мовленнєвої компетенції учнів початкових класів.	88
<i>Колесніков С.А.</i> Гра на дитячих елементарних інструментах як засіб розвитку дітей молодшого шкільного віку.	91
<i>Трофімчук В.М.</i> Художнє конструювання як творчий навчально-виховний процес проектного моделювання старшокласників.	94
<i>Оксенюк О.В.</i> Відбір та структурування змісту історичного матеріалу з метою формування національних цінностей в учнів.	97
<i>Войтко А.І.</i> Організація професійних проб учнів VIII-IX класів загальноосвітньої школи.	102
<i>Денисюк Н.В.</i> Вирішення проблеми формування екологічної компетентності дівчат в програмах та навчально-методичних виданнях з трудового навчання (обслуговуюча праця).	104
<i>Семенович С.В.</i> Соціальна адаптація юнаків старшого шкільного віку засобами атлетичної гімнастики.	110
<i>Грицик Т.А.</i> Особливості форм та методів контролю навальних досягнень учнів з математики у профільних фізико-математичних класах.	113
<i>Парховнюк Г.О.</i> Роль вчителя інформатики в процесі формування професійного самовизначення старшокласників.	118
<i>Гудовсек О.А.</i> Роль позашкільних закладів освіти в системі естетичного виховання учнів (1950-1990 р.р.).	122
<i>Дем'яненко І.О.</i> Місце початкової спеціалізованої музичної освіти в структурі суспільних відносин.	125
<i>Мегем Є.І.</i> Навчальне завдання в проектній діяльності як особистісно значима проблема.	130
<i>Лісова С.В.</i> Деякі аспекти впровадження кредитної системи навчання.	134
<i>Шевчук А.С.</i> Технологія розробки програмно-методичного забезпечення фахових дисциплін за принципами кредитно-модульної системи.	135
<i>Мищеня О.М.</i> Формування громадянської відповідальності особистості у процесі засвоєння загальноосвітніх знань.	141
<i>Веремчук А.П.</i> Комплексне забезпечення реалізації системних функцій підготовки педагогів.	147
<i>Симчук Н.Р.</i> Проектно-технологічна діяльність студентів педагогічних коледжів.	151
<i>Хроленко М.В.</i> Модель процесу формування екологічної свідомості студентів педагогічних університетів.	157
<i>Завалевський Ю.І.</i> Роль професійної компетентності вчителів в умовах розбудови сучасної середньої освіти.	161
<i>Лупенко-Ковтун С.М.</i> Формування умінь діалогічної взаємодії майбутніх учителів та інтерактивні технології навчання.	165
<i>Войтович І.С., Громов Д.В., Батишкіна Ю.В.</i> Методика застосування інформаційно-комунікаційних технологій у вищих навчальних закладах для роботи з інформаційними ресурсами.	168
<i>Стегній Т.А.</i> Інформаційні технології в практиці викладання музичного виховання у педагогічному навчальному закладі.	172
<i>Троцюк М.В.</i> Ієрархія ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу.	174

<i>Мезем О.М.</i> Запровадження теоретичних аспектів методики викладання біології у практику роботи вітчизняної школи (друга половина 60-х—70-ті роки XX ст).	178
<i>Дупак Н.В.</i> Професійне навчання й підготовка фахівців у країнах Західної Європи.	183
<i>Димченко С.С.</i> Духовне відродження особистості Гната Хоткевича в контексті розвитку кобзарського мистецтва України.	185
<i>Потапчук Т.В.</i> Духовна музика – один із засобів формування духовного світу людини.	189
<i>Тарківська-Нагиналюк О.Д.</i> Особливості читання з листа у вокально-інструментальному ансамблі.	192
<i>Бондарчук А.Я.</i> Культура сімейних взаємин як педагогічна проблема.	195
<i>Відомості про авторів.</i>	198

Наукове видання

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 39

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Кравчук В.Ю.
Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 18. 02. 2008 р. Підписано до друку 28. 03. 2008 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 30,3. Обл. вид. арк. 30,7. Замовлення №67/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 8-0362-22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 8-0362-26-48-83

О – 59   **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 39. —
Рівне: РДГУ, 2008. — 202 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 9.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії і методики виховання та навчання учнів і студентів, професійної орієнтації учнівської молоді, підготовки майбутніх педагогів.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20